

referred to as a relatively stable basic feature. However, within each particular type hypothyria may sublimate into either a pragmatically oriented individual appeal with a personal request to God, or into an irrational religious introversion, an affectively charged active communication and into relatively affective, both cognitively and communicatively balanced religiosity.

Keywords: *personality, religious personality, religious discursive personality, religious activity, religious discourse.*

Савелюк Наталія – доцент, канд. психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка.

УДК 316.6 + 159.922.1: 37.091.212.

Срібна О.В.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОУСВІДОМЛЕННЯ ВЛАСНОЇ ЖІНОЧНОСТІ

У статті уточнено, що самоусвідомлення сучасної жінки, як встановлення її тотожності з собою через активну зміну соціального впливу є системним процесом. Процесуальність самоусвідомлення жінки складається з вікових етапів: дитинства, юності, зрілості. Визначення меж кожного етапу відбувається шляхом трансформації взаємодії між статтю й гендером, що стає можливим внаслідок мінливості статі й залежності гендера від соціально-психологічного контексту; визначено, що функціонування системних елементів на кожному етапі життєвого шляху жінки обумовлене як способом їх поєднання, так і відносинами між статтю й гендером у соціально-психологічному аспекті; виокремлено соціально-психологічні типи усвідомлення власної жіночності студентками – майбутніми психологами: “дифузна жіночність”, “фемінінна жіночність”, “андрогінна жіночність”, основними критеріями виділення яких слугували тілесність, сексуальність, партнерство, материнство й професійна діяльність, сформованість образу майбутньої професійної діяльності, усвідомлення перспектив власної професійної діяльності, відповідні компоненти ідентичності.

Ключові слова: *студентки, жіночність, усвідомлення власної жіночності, дифузна жіночність, андрогінна жіночність, фемінінна жіночність, професійна ідентичність.*

Постановка проблеми. Соціально-психологічний наголос усвідомлення власної самості сучасної жінки розкривається в необхідності взаємозв'язку різноманітних, іноді взаємовиключних галузей діяльності, у межах яких вона самовизначається. Такі сфери жіночої активності, як материнство й професійна діяльність, можуть стати головними антагоністичними силами, що

впливають на цілісність жіночої ідентичності [2, 4]. Тому в сучасному суспільстві самоусвідомлення жінки не є завершеною стабільною ідентичністю, а має постійно відтворюватися й трансформуватися, забезпечуючи тим самим її індивідуальну тотожність.

Гостроту проблемі самоусвідомлення сучасної жінки надає диференціація видів діяльності, постійне збільшення джерел знань про себе й свою соціальну роль, особливості соціалізації, результат якої визначається ступенем її особистісного розвитку, реалізацією творчого потенціалу й набуттям власної суверенності [4]. Розмаїття джерел знань, у тому числі й про «справжню» жінку і те, як нею стати, призводить до фрагментарності її уявлень про себе та відповідності принципам психологічного благополуччя [4, 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-психологічний аналіз самоусвідомлення сучасної жінки спирається на комплекс досліджень, у яких упрозорюються окремі аспекти означеної проблеми. *Перший блок* досліджень належить до феміністських теорій жіночої суб'єктивності. Неоднорідність позицій і підходів цього напрямку виявляє складність й багатоаспектність жіночої суб'єктивності, хоча саме її проблематизація є спільним завданням усіх феміністських концепцій. Після досліджень С. де Бовуар, жіноча суб'єктивність стає центральною проблемою фемінізму: від концепції жіночого як іншого, стосовно чоловічого типу в культурі, відходять різноманітні феміністські напрямики. У загальному вигляді усі напрямики фемінізму щодо жіночого самоусвідомлення зведено до двох методологічних підходів: 1) есенціалістський, за яким жіноча суб'єктивність центрована й піддається аналізу за допомогою єдиного дискурсу (Дж. Геллоп, К. П. Естес, К. Міллет, Дж. Мітчелл, К. Пейтман, А. Рич, С. Файерстоун, Б. Фрідан); 2) антиесенціалістський, згідно з яким жіноча суб'єктивність децентрована й не може розглядатися з єдиної позиції (Д. Батлер, Р. Брайдотти, Е. Брукс, Л. Ірігаре, Л. Ніколсон, Д. Хереуей). Вчені *другого блоку* досліджень акцентують увагу на опосередкованості соціальної реальності мовленням європейської культури, внаслідок чого жінка і її досвід у суспільстві й культурі репресовані (Л. Альтюссер, Р. Барт, Ф. Гваттарі, Ж. Делез, Ж. Деррида, Ж. Лакан, Ф. Ніцше, М. Фуко).

Вітчизняні розробки проблеми жіночого самоусвідомлення ініційовані політичними, економічними й соціальними змінами. До особливого блоку ввійшли дослідження вчених, які використовують зарубіжні методики на основі гендерного підходу для отримання інформації про специфіку самовизначення чоловіків і жінок як різних соціальних груп у нових умовах трансформаційного соціуму (І. Абрамова, Е. Белінська, Н. Винокурова, С. Голод, В. Знаков, В. Каган, І. Кльоцина, І. Романов, І. Тартаковська). Порівняльний аналіз даних, отриманих в багатьох галузях (сфера зайнятості, цінності молодіжного середовища, сфера освіти, умови самовизначення чоловіків і жінок та ін.) вказує на їх схожість, що дозволяє виявити провідні тенденції та соціально-психологічні чинники, які є характерними для різних груп й мають стабільний

прояв (І. Арістархова, Г. Брандт, Ю. Гусєва, С. Жеребкін, Е. Здравомислова, В. Макаров, М. Малишева, Н. Пушкарьова, Т. Щепанська).

Вагомий аспект проблеми дослідження пов'язаний з дихотомією стать/гендер як аналітичними категоріями, визначенням специфіки даної дихотомії й проясненням їх сутності (Дж. Батлер, С. Бем, Г. Брандт, Г. Гарфінкель, В. Геодакян, О. Зиневич, Д. Зіммерманн, Дж. Лорбер, М. Мид, Б. Сміт, Г. Співак, Р. Столлер, С. Фаррел).

Визначальними для персональної ідентичності особистості є специфіка сучасного суспільства, особливості його функціонування (Г. Арендт, С. Ахієзер, У. Бек, Д. Белл, П. Бергер, Ж. Бодрійяр, П. Бурдьє, Ю. Габермас, М. Гайдегер, В. Гесле, Ю. Єршова, Е. Левінас, Т. Лукман, С. Нікітіна, П. Рікер, Е. Тоффлер, Е. Трубіна).

У русі гендерних досліджень розроблено теорії жіночого досвіду як репресивності жіночої суб'єктивності, виокремлено механізми функціонування суспільних структур, які маргіналізують діяльність жінки [6, 7]. Показано, що різні теоретичні напрямки фемінізму визнають значимість жіночої активності, або маркірують жіночий досвід як переважно негативний і такий, що потребує радикальної трансформації. Тому відкритим залишається питання про визнання позитивності й соціальної цінності всієї сукупності реального життєвого досвіду жінки, що визначає її самоусвідомлення в сучасному суспільстві. Для вирішення цього питання необхідне поєднання різних підходів і теоретичних позицій, що стає можливим в умовах комплексного соціально-психологічного підходу.

Визначаючи способи власного усвідомлення сучасною жінкою індивідуального буття як об'єкт соціально-психологічного аналізу, необхідно враховувати, з одного боку, мозаїчний характер суспільства, а з іншого, гетерогенність самих жінок як соціальної групи. Тому головним є положення про відповідність форми соціальності певному соціальному типу, в тому числі й певному типу жіночності. Відмінності між жінками в межах зазначених типів можуть бути встановлені через процесуальність особистого буття жінки, найсуттєвішими аспектами якого, з одного боку, є сама жінка, а з іншого суспільні норми й цінності жіночності.

Основним методом дослідження означеної проблеми має слугувати метод соціального конструювання (П. Бергер, П. Бурдьє, І. Гофман, Т. Лукман). Крім того, виділення типу жіночності в сучасному суспільстві потребує застосування типологічного підходу, що дозволяє зосередити увагу на провідних якостях усвідомлення себе. Тому соціально-психологічний аналіз самоусвідомлення жінки здійснюється через гендерний підхід (Г. Брандт, І. Гофман, Е. Здравомислова, Д. Зіммерманн, Дж. Лорбер, Л. Пушкарьова, Г. Рубін, Дж. Скотт, К. Уест, О. Шабурова). При цьому наголошується, що застосування поняття "гендер", як категорії соціально-психологічного аналізу жіночого самоусвідомлення, не вирішує повною мірою завдання дослідження, адже при застосуванні гендерного підходу часто відбувається нівелювання статі й її заміна гендером. Проведено аналіз досліджень (Р. Брайдотті, А. Дворкін

Л. Ірігаре), в яких жіноче буття осмислюється саме через поняття “стать” [1]. Нами акцентується увага як на значущості статі у жіночій ідентичності, так і на теоретичних положеннях есенціалістського підходу, згідно з яким сутність жінки розглядається такою, що має загальне архетипне підґрунтя й виявляє індивідуальну варіативність (К. П. Естес). Проте крім гендерного підходу доцільним є застосування особистісно-інтегративного підходу (Г. Балл), що ґрунтується на цілісному висвітленні особистості та її соціального світу. Конструювання процесуальності самоусвідомлення шляхом виділення основних етапів життєвого шляху жінки базується й на епігенетичному підході (Е. Еріксон).

Виділення системних елементів жіночого самоусвідомлення уможливорюється завдяки системному підходу: йдеться про збереження самоусвідомлення, що перебуває в процесі зміни, трансформації елементів (Г. Арендт, У. Бек, М. Бубер, П. Бурдьє, Ж. Липовецький, Ж.-П. Сартр, М. Фуко).

Кожний етап жіночого самоусвідомлення, крім зазначених загальнотеоретичних джерел, має свій спектр напрацювань, які охоплюють різні галузі соціально-гуманітарного знання. Так, визначення особливостей дитячого віку ґрунтується на теоретичних основах, закладених в працях В. Абраменкової, С. Борисова, В. Каган, Ж. Лакана, М. Мид, Дж. Франкла, А. Фрейд. Для розгляду специфіки періоду дівочтва використовуються наукові доробки С. Борисова, Н. Осетрової, С. Парамонової, Г. Соловйова, М. Шльоніної. Аналіз самоусвідомлення жінки в зрілому віці базується не тільки на гендерних дослідженнях, але й на соціально-психологічних (Л. Анциферова, Л. Бороздіна, Т. Герасимова, С. Мещерякова, Т. Щепанська). Найбільшу проблему для теоретичного опису представляє самоусвідомлення дівчат в юнацькому віці внаслідок її найменшої вивченості та необхідність її вивчення в період становлення їх професійної ідентичності.

Проблема жіночого самоусвідомлення ускладнюється прискоренням соціальної динаміки та набуває особливого значення в юнацькому віці, зокрема в процесі становлення професійної ідентичності під час навчання у вищому навчальному закладі, зокрема гуманітарного профілю.

Мета статті – висвітлити соціально-психологічні чинники самоусвідомлення власної жіночності студентками-майбутніми психологами.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Емпіричне дослідження соціально-психологічних особливостей усвідомлення власної жіночності у структурі професійної ідентичності студенток – майбутніх психологів включало три етапи. *Перший етап* був пов’язаний з виявленням особливостей ставлення до професії, оформлення образу “Я – професіонал” у майбутніх психологів й психологів-фахівців, які мають різний досвід професійної діяльності, та здійснено спробу виявити соціально-психологічні типи взаємодії статі й гендера у структурі професійної ідентичності. На *другому етапі* визначався зв’язок професійної ідентичності та її складових

(самоствалення, рефлексії, особистісних властивостей, задоволення діяльністю) з усвідомленням власної жіночності. На *третьому етапі* досліджувалася специфіка самоусвідомлення власної жіночності в процесі професійного становлення респондентів впродовж навчання у вищому навчальному закладі. В межах цього етапу виявлено особливості становлення усвідомлення власної жіночності студенток - майбутніх психологів, її представленість в структурі їх ідентичності, визначено динаміку, етапність та особливості становлення усвідомлення власної жіночності.

На першому та другому етапах констатувального експерименту взяли участь студентки – майбутні психологи першого курсу (60 осіб), третього курсу (50 осіб), п'ятого курсу (50 осіб), а також психологи-фахівці зі стажем професійної діяльності до трьох років – 30 осіб, та понад п'яти років – 30 осіб. Всього 220 осіб.

Задля вирішення завдань третього етапу дослідження було задіяно студентів першого курсу (60 осіб), другого курсу (49 осіб) третього курсу (50 осіб), четвертого курсу (50 осіб), п'ятого курсу (50 осіб). Всього – 259 осіб.

Для вирішення завдань першого етапу емпіричного дослідження проведено аналіз професійно-орієнтованих конструктів респонденток й виявлено компоненти їх професійної ідентичності. Методами дослідження слугували: спостереження, бесіда, твори, опитувальник діагностики фемінінності-маскулінності (С. Бем), методика “Двадцять тверджень”, (М. Кун, Т. Макпартленд), методика вивчення цінностей особистості (Ш. Шварц в адаптації В. Карандашева), репертуарний тест рольових конструктів (Дж. Келлі), методи математичної статистики.

На другому етапі дослідження використано такі психодіагностичні методики: методика самоствалення (В. Столін), методика 16-PF (Р. Кеттелл), методика “Індекс життєвої задоволеності” (Н. Паніна), “Шкали рефлексивності” (В. Слободчиков). Значущість одержаних емпіричних даних визначалася за допомогою методів математичної статистики.

Третій етап констатувальних заходів розгорталася як виявлення особливостей становлення усвідомлення власної жіночності у структурі професійної ідентичності майбутніх психологів впродовж навчання у вищому навчальному закладі. На цьому етапі використано методику “Двадцять тверджень” (М. Кун, Т. Макпартленд), методи математичної статистики.

За результатами констатувального експерименту визначено соціально-психологічні типи усвідомлення власної жіночності, що упрозорюються як у студенток – майбутніх психологів, так і у жінок-психологів із різним досвідом професійної діяльності. Виявлено провідні конструкти щодо специфіки усвідомлення власної жіночності, які визначалися на базі порівняння триад елементів відповідно до інструкції в індивідуальному порядку. Результатом поєднання виявилися конструкти, які й фіксувалися у репертуарній решітці. За допомогою кластерного аналізу було встановлено ієрархію конструктів, визначені кластери-фактори, а також їх зміст. Поряд із цим, визначено типи

когнітивних решіток респонденток, що упрозорюють особливості категоріальних структур їх свідомості.

Виокремлено групи досліджуваних за провідними соціально-психологічними типами усвідомлення власної жіночності:

I група – “дифузна жіночність” (ДЖ): у сприйманні образу власної жіночності домінують критерії недиференційованості, представленість маскуліних рис; превалює вирішальне ставлення оточуючих до вибору професійної сфери, потреби у вищій освіті, несамостійність у прийнятті рішень, діях. “Дифузна жіночність” визначається переважанням сімейно-орієнтованих ідентифікаційних характеристик; провідним мотивом виступає самозахист, головними цінностями – власна безпека й безпека близьких. В діяльності керуються установкою зміцнення й збереження власного здоров'я. Невизначеність у професійних планах, перспективах й, власне, у майбутній професійній діяльності пов'язані з особливостями ідентичності. Домінуючий комунікативний компонент соціальної ідентичності спричиняє спрямованість на комунікативний аспект діяльності;

II група – “фемінінна жіночність” (ФЖ): усвідомлення власної статі й гендеру; ставлення до майбутньої професії визначається критеріями академічної успішності, самоудосконалення, можливостями міжособистісного спілкування. “Фемінінна жіночність” вирізняється домінуванням особистісних ідентифікаційних характеристик, глибоким й розмаїтим внутрішнім світом, складною особистісною ідентичністю та переважанням власне сімейної перспективи. Яскраво виражена особистісна ідентичність супроводжується схильністю до самоаналізу, підвищеною критичністю до власних дій і спільноти в цілому. Моральний аспект є основою діяльності й ділового успіху. Повага до традицій, норм виявляється й у професійній діяльності – у підвищених вимогах до себе й об'єктивному ставленні до клієнтів. В діяльності основний акцент робиться на взаємодії і відповідності нормам;

III група – “андрогінна жіночність” (АЖ): власне жіночність гармонійно поєднується з рисами маскуліності, ставлення до майбутньої професії увиразнюється творчим підходом, потребою у професійній самореалізації. “Андрогінна жіночність” визначається домінуванням професійної спрямованості в структурі ідентичності особистості. Спрямованість на самостійність, професійне самоудосконалення й зростання, креативність – є суттєвими характеристиками осіб із зазначеним типом жіночності.

Виявлено особливості розподілу досліджуваних за типом усвідомлення власної жіночності та особливостями професійної соціалізації (у динаміці; на різних етапах професійного становлення та реалізації).

Увиразнюється стійка динаміка щодо превалювання кількості студенток із “дифузною жіночністю”; при цьому зменшується кількість досліджуваних (психологів-фахівців) із невизначеною “дифузною жіночністю” у відповідності до професійного становлення (значне їх зменшення наприкінці навчання у вищому навчальному закладі й майже відсутність серед досвідчених

психологів). Водночас відбувається збільшення кількості досліджуваних із “фемінінною жіночністю” до п’ятого курсу й подальше збільшення кількості студенток – майбутніх психологів із “андроїнною жіночністю” до п’ятого курсу й на етапі професійної самореалізації. Імовірно це пов’язане з формуванням професійного мислення й професійної культури майбутніх психологів. Разом із цим, спостерігається й стійке збільшення кількості досліджуваних із “фемінінною жіночністю”, “андроїнною жіночністю” серед психологів-фахівців. Крім того, жінки-психологи, які мають стаж професійної діяльності понад п’яти років, виявили зазначені типи жіночності. Тобто умови діяльності більш сприятливі саме для фахівців, схильних до саморозкриття, виявлення власної ідентичності, які демонструють асертивність в умовах взаємодії, комунікації.

Таким чином, результати першого етапу дослідження показали неоднорідність й складність усвідомлення власної жіночності. Упрозорюється зв’язок між соціальними й психологічними чинниками цього процесу, що виражається у впливі соціальної ідентичності на особливості структури, прояви соціально-психологічних типів. Поряд із визначення соціально-психологічних типів усвідомлення власної жіночності, виявлено статистично-значущий зв’язок із гендером та статтю та особливостями їх взаємодії з професійною ідентичністю досліджуваних.

Встановлена значуща різниця показників “інтегрального самоставлення” респонденток із особливостями усвідомлення власної жіночності, тенденцією до професійного становлення й образу “Я-професіонал”. Однозначним виявився зв’язок високого рівня інтегрального самоставлення з “андроїнною жіночністю”, водночас “дифузна жіночість” виявилася пов’язаною з переважно низьким і середнім рівнями. З’ясовано, що високий й низький рівні інтегрального самоставлення відповідають “фемінінній жіночності”.

За допомогою кореляційного аналізу визначено зв’язок між соціально-психологічним типом жіночності, особистісними диспозиціями, професійною ідентичністю особистості. Для визначення статистичного зв’язку між зазначеними змінними застосовано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Значущий зв’язок ($p \leq 0,01$) виявлено у групах між показниками особистісних диспозицій – гнучкість – ригідність, самодостатність – залежність від групи, фрустрованість – нефрустрованість. У свою чергу “дифузна жіночість” виявила значущий зв’язок із такими особистісними диспозиціями – доброта (0,79), конформність (0,69), м’якість (0,67), культурна залежність (0,53), наївність (0,64), ригідність (0,68), залежність від групи (0,57), фрустрованість (0,76). Особливо високий зв’язок визначено саме з добротою та фрустрованістю. Тобто, зазначені якості можна розглядати як суттєві у осіб із невизначеним типом жіночності. Проте, “фемінінна жіночість” виявляє значущий зв’язок ($p \leq 0,01$) із особистісними показниками – домінантність (0,56), совісність (0,57), культурна залежність (0,74), проникливість (0,51), почуття провини (0,63), ригідність

(0,70), самодостатність (0,52), високий самоконтроль (0,67), фрустрованість (0,72). Слід зазначити, що провідними факторами у осіб із “фемінінною жіночністю” є саме культурна залежність і фрустрованість. У респонденток із “андрогінною жіночністю” визначено зв’язок ($p \leq 0,01$) із такими особистісними диспозиціями – доброта (0,72), совісність (0,61), самовпевненість (0,67), гнучкість (0,75), самодостатність (0,73), нефрустрованість (0,82). Відтак, преvalюють доброта, гнучкість, самовпевненість, самодостатність, нефрустрованість.

Отже, можна визначити провідні характеристики досліджуваних, які увійшли до I-III груп. Так, досліджувані I групи (ДЖ) виявляють доброзичливість і м’якість у стосунках із оточуючими, схильні підкорятися думці більшості, груповому тиску. Крім цього, респондентки з “дифузною жіночністю” виявляють залежність від професійної спільноти, традицій, що існують в групі, сімейних норм, поглядів. У стосунках із близькими й оточуючими виявляють наївність, непрактичність, залежність від референтної групи. В діяльності проявляють ригідність, схильність відповідати стереотипам, фрустрованість; важко переживають власні невдачі.

Досліджувані II групи (ФЖ) у стосунках із оточуючими демонструють домінування. В діяльності характеризуються відповідальним ставленням до обов’язків; вони відчувають провини у випадку невдачі, схильні до надкритичного ставлення до себе. Поряд із цим, їм притаманна ригідність у поглядях, здійсненні діяльності. Залежність від групи, культурного середовища впливає на невпевненість у деяких з них, схильність до залежності в цілому. Високий самоконтроль, нормативність, несамостійність пов’язані з фрустрованістю досліджуваних цієї групи.

Досліджувані III групи (АЖ) виявляють совісність в діяльності; їх характерною рисою є самовпевненість, самодостатність, що виявляється у ставленні до життя, світу, оточуючих, й, передусім, до діяльності. Саме зазначена група переважно виявляє гнучкість у взаємовідносинах; відзначається нефрустрованістю. Також важливою якістю респонденток цієї групи є переважно доброзичливе ставлення до оточуючих.

Встановлено наявний зв’язок між статтю й гендером, а також вплив усвідомлення жіночності на особливості прояву професійної ідентичності. Імовірно, зв’язок професійної ідентичності та диспозицій можна розглядати як прояв особистісного аспекту професійної ідентичності.

Визначено особливості взаємозв’язку рівнів рефлексії, як особистісної властивості майбутніх психологів і професійно важливої якості психологів-фахівців, та типом усвідомлення власної жіночності. Для визначення зв’язку між змінними застосовано критерій Фішера.

Результати, свідчать про поступове зниження рівня рефлексивності в групі досліджуваних із “дифузною жіночністю” та поступове підвищення середнього показника рівня рефлексивності в групах із “фемінінною жіночністю” й “андрогінною жіночністю”. З’ясовано, що найвищий рівень

рефлексивності – “синтезовість” – представлений в групі з “фемінінною жіночністю”. Визначено переважання “визначальності” і “синтезовість” рефлексії в групах із “фемінінною жіночністю” й “андрогінною жіночністю”. Спостерігається домінування нерефлексивної свідомості і “покладальності” рефлексії у досліджуваних із “дифузною жіночністю”. Отже, в такий спосіб упрозорується тенденція щодо підвищення рівня рефлексивності у респонденток у зв’язку з соціально-психологічним типом усвідомлення власної жіночності. Визначено, що “покладальність” рефлексії є характерною для “дифузної жіночності” (15,19, при F-критичному – 1,39), а “синтезовість” рефлексії (127, при F-критичному – 1,48), є суттєвою якістю саме для “фемінінної жіночності”. Для респонденток із “андрогінною жіночністю” значущими є “визначальність” (2, 10 при F-критичному – 1,59) і “синтезовість” (58 при F-критичному – 1,59) рефлексії.

Проведено співставлення показників ідентичності у студенток – майбутніх психологів, які навчаються на різних курсах, та з’ясовано, що показники “фемінінної жіночності”, родинної приналежності, особистісної самоідентифікації є вищими, ніж інші показники, й ця тенденція в цілому зростає з першого до п’ятого курсів.

Визначено психологічні особливості усвідомлення власної жіночності у структурі професійної ідентичності майбутніх психологів, та зазначено необхідність цілеспрямованого психологічного супроводу процесу усвідомлення власної жіночності у структурі професійної ідентичності студентів з метою уникнення невизначеності, зменшення негативного впливу кризи професійної ідентичності у зв’язку з розчаруваннями у професії, власному статусі в професійній спільноті.

Результати дослідження дозволили зробити такі **висновки**:

1. Теоретико-методологічний аналіз підходів до проблеми вивчення соціально-психологічних особливостей усвідомлення власної жіночності показав, що самоусвідомлення сучасної жінки, як встановлення її тотожності з собою через активну зміну соціального впливу є системним процесом. Процесуальність самоусвідомлення жінки складається з вікових етапів: дитинства, юності, зрілості. Визначення меж кожного етапу відбувається шляхом трансформації взаємодії між статтю й гендером, що стає можливим внаслідок мінливості статі й залежності гендера від соціально-психологічного контексту. Встановлено, що специфіку самоусвідомлення жінки відображають також різні способи поєднання системних елементів – парний і мозаїчний, що полягають в необхідності обирати. Парний спосіб поєднання ґрунтується на виборі домінуючих елементів самоусвідомлення, зміна статусу яких змушує знову виявляти перевагу тієї або іншої сфери діяльності. Мозаїчний спосіб, заснований на рівнозначності усіх сфер жіночої активності, пронизаний вибором, що полягає у необхідності тимчасового впорядкування різних, але рівних потоків діяльності.

2. Визначено, що функціонування системних елементів на кожному етапі життєвого шляху жінки обумовлене як способом їх поєднання, так і відносинами між статтю й гендером у соціально-психологічному аспекті. У дитинстві потенційність статі забезпечує домінування гендерних стереотипів у самоідентифікації дівчини, тому системні елементи функціонують через навчання й гру. Замолоду актуалізація статі поєднується з максималізмом гендерного нормування, що призводить до перевірки або експериментування з можливостями функціонування системних елементів. Зрілість є періодом, коли стать і гендер можуть становити як гармонічну єдність, так і суперечливу взаємодію. Залежно від варіанта поєднання статі й гендера відбувається розкриття системних елементів жіночого самоусвідомлення. Крім цього, варіативність взаємодії статі й гендера зумовлює функціонування основних сфер діяльності жінки, що лежать в основі її самоусвідомлення як системних елементів. Такими елементами виступають тілесність, сексуальність, партнерство, материнство й професійна діяльність.

3. На підставі теоретичних узагальнень і емпіричних даних виокремлено провідні соціально-психологічні типи усвідомлення власної жіночності студентками – майбутніми психологами: “дифузна жіночність”, “фемінінна жіночність”, “андрогінна жіночність”, основними критеріями виділення яких слугували тілесність, сексуальність, партнерство, материнство й професійна діяльність, сформованість образу майбутньої професійної діяльності, усвідомлення перспектив власної професійної діяльності, відповідні компоненти ідентичності (комунікативне “Я”, особистісне “Я”, професійне “Я”).

4. Розроблено та апробовано систему психологічного супроводу процесу самоусвідомлення жіночності в процесі становлення професійної ідентичності студенток – майбутніх психологів. Доведено, що реалізовані формувальні заходи сприяли усвідомленню їх власної жіночності, становленню професійної ідентичності через об’єктивне самоставлення, розвиток здатності до особистісної та соціальної рефлексії й власне компонентів ідентичності (комунікативного “Я”, особистісного “Я”, професійного “Я”), а також раціональних установок, мотивації досягнення, цінностей соціальної корисності, загальної інтернальності. Показано, що усвідомлення власної жіночності сприяє становленню професійної ідентичності студенток зазначеного професійного напрямку, а саме здійснює вплив на професійні функції, пов’язані з орієнтуванням, адаптацією в професійній спільноті, структуруванням професійного досвіду, регулюванням власної поведінки, прогнозуванням перспектив професійної діяльності.

Література

1. Аристархова И. Л. «Этика полового различия» в концепции Люси Иригари / И. Л. Аристархова // Социологический журнал, 1998. - №3/4. - С. 191-200. (1998) Russian

2. Бем С. Л. Линзы гендера. Трансформация взглядов на проблему неравенства полов / С. Л. Бем / Пер. с англ. - М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. - 336с. (2004) Russian
3. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности / П. Бергер, Т. Лукман. - М.: «Медиум», 1995. - 323 с. (1995) Russian
4. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. - СПб.: «Прайм-ЕВРОЗНАК», - М.: «ОЛМА-ПРЕСС», 2001. - 318 с. (2001) Russian
5. Бовуар де С. Второй пол / С. Бовуар: Пер. с франц. - М.: Прогресс; - СПб.: Алетейя, 1997. - 832 с. (1997) Russian
6. Брандт Г. А. Философская антропология феминизма: природа женщины / Г. А. Брандт. - Екатеринбург: Изд-во Гуманитарного ун-та, 2004. - 204 с. (2004) Russian
7. Уэст К., Зиммерманн Д. Создание гендера /К. Уэст, Д. Зиммерманн. //Хрестоматия феминистских текстов. - ДБ, СПб., 2000. - С. 193-219. (2000) Russian

Транслітерація

1. Aristarhova I. L. «Etika polovogo razlichiya» v kontseptsii Lyusi Irigari / I. L. Aristarhova //Sotsiologicheskiiy jurnal, 1998. №3/4. S. 191-200. (1998) Russian
2. Bem S. L. Linzyi gendera. Transformatsiya vzglyadov na problemu neravenstva polov / S. L. Bem / Per. s angl. M.: «Rossiyskaya politicheskaya entsiklopediya» (ROSSPEN), 2004. 336s. (2004) Russian
3. Berger P., Lukman T. Sotsialnoe konstruirovaniye realnosti / P. Berger, T. Lukman. M.: «Medium», 1995. 323 s. (1995) Russian
4. Bern SH. Gendernaya psihologiya / SH. Bern. SPb.: «Praym-EVROZNAK», M.: «OLMA-PRESS», 2001. 318 s. (2001) Russian
5. Bovuar de S. Vtoroy pol / S. Bovuar: Per. s frants. M.: Progress; SPb.: Aleteyya, 1997. 832 s. (1997) Russian
6. Brandt G. A. Filosofskaya antropologiya feminizma: priroda jenschiny / G. A. Brandt. Ekaterinburg: Izd-vo Gumanitarnogo un-ta, 2004. 204 s. (2004) Russian
7. Uest K., Zimmermann D. Sozdaniye gendera /K. Uest, D. Zimmermann. //Hrestomatiya feministskih tekstov. DB, SPb., 2000. S. 193-219. (2000) Russian

Sribna O.V.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF AWARENESS OF THEIR OWN FEMININITY BY STUDENTS-FUTURE PSYCHOLOGISTS

The article is devoted to the study of socio-psychological peculiarities of the recognition of their own femininity by students – future psychologists.

The features of the interaction of sex and gender and the specifics of their mutual influence on the process of awareness by students – future psychologists of their own femininity are determined.

On the basis of theoretical generalizations and empirical data, the leading socio-psychological types of awareness of their own femininity are identified by students – future psychologists: «diffused femininity», «feminine femininity»,

«androgenic femininity», the main criteria of which were physical, sexuality, partnership, motherhood and professional activity, formation of the image of future professional activity, awareness of the prospects of their own professional activities, relevant components of identity (communicating not «I am» the personal «I am» professional «I am»).

The system of psychological support of the process of self-awareness of femininity in the process of formation of the professional identity of students – future psychologists is developed and tested. It is proved that the implemented molding measures contributed to the awareness of their own femininity, the formation of professional identity through objective self-help, the development of the ability to personal and social reflection and the actual components of identity (communicative «I am», personal «I am», professional «I am»), and also rational settings, motivation achievements, values of social utility, general internality. It is shown that awareness of own femininity contributes to the formation of professional identity of students of the mentioned professional direction, namely, it influences professional functions related to orientation, adaptation in the professional community, structuring of professional experience, regulation of own behavior, forecasting of prospects for professional activity.

Key words: student, femininity, awareness of own femininity, diffuse femininity, androgenic femininity, feminine femininity, professional identity.

Срібна О.В. – кандидат психологічних наук, практичний психолог Державної установи ТМО МВС України по Кіровоградській області «Центр психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору МВС України».

Tkach T.

LIFELONG LEARNING AS RESOURCE OF EDUCATION AND DEVELOPMENT OF KNOWLEDGE ECONOMY

The paper examines the meaning and the main features of the knowledge economy. It also analyses present-day challenges for the knowledge economy under new economic conditions. Modern problems of market economy require deep rethinking and effective use of the characteristics of the knowledge economy for building new market relationships. Current economic problems will be successfully solved if one considers carefully he features of the Knowledge economy. The expanding Internet, ever more powerful mobile devices, and other innovations make the task of designing effective formal and informal learning challenging, especially in light of the high rate of change in these new technologies.

Keywords: Lifelong learning, innovations, education, Knowledge -based economy, human capital, innovative economy.